

szemle

Utójegyzetek

ARANYOSSI MAGDA: *ÉN RÉGI, ELSÜLLYEDT VILÁGOM*; NÁDAS PÉTER SZÉLJEGYZETEIVEL

Nehéz megmondani, hogy egyáltalán mi a főszöveg. Aranyossi Magda újra kiadott emlékiratának aktualitását elsősorban a szerzőnő unokaöccsének, Nádas Péternek *Világló részletek* című memoárja adja, és igen nehéz nem afelől olvasni „Magda nagynéném” írását. Miközben az új kiadás maga is különmemű szövegek összessége: az *ÉN régi, elsülyedt világom* visszaemlékezéseit ugyanis egy-két soros szerkesztői lábjegyzetek, valamint szintén Nádas Péter kommentáló széljegyzetei kísérik. Vannak oldalak, amelyeken már-már a margók is eltűnnek, annyira eluralkodik a filológusi munkát mindig is meghatározó vágy a lapszélek kitöltésére. Így a szakma apró technikái (láb- és széljegyzetek) és az azokkal összefonódó ösztönök, vágyak is szépen megfigyelhetők a kiadásban, ami különösen akkor fontos, ha Nádas Péter memoárjának egyik alaptételét magunkévá tesszük: mindent konkrét technikák és műveletek építenek fel, amelyek ismeretének hiányában az ember dilettánsná válik, és végzetesen eltávolodik a valóságos folyamatoktól és azok megértésétől.

A szöveget kétféle módon is kommentáló kiadás tartalmaz még leveleket és fotókat is a család hagyatékából, egy rövid szerkesztői életrajzot, illetve Aranyossi Magda egy novelláját is. Ezek az elemek hol relativizálják, hol kiegészítik egymást; és éppen ez, a köztük lévő viszony lesz a meghatározó az olvasás tapasztalatában. Mi mond el többet, valóságosabbat egy ember életéről: egy pár szavas lábjegyzet születési és halálozási évszámmal, vagy Aranyossi erősen ideologikus és ugyanennyire regényes műve, amit a Párttörténeti Intézet munkatársaként írt? A kérdés rosszul van feltéve, hiszen a különböző megközelítések közti kapcsolatok többet mondanak el, mint bármelyik rész önmagában – innen nézve a „főszöveg” meghatározásának kérdése is másodlagos.

Aranyossi visszaemlékezéseit valóban erősen befolyásolják a megírás körülményei; elhallgatások, ferdítések, akár hazugságok szegélyezik az amúgy lenyűgöző élményanyagot felvonultató munkát. A *Világló részletek* józan, hasonló (ön)csalásokat kerülni igyekvő elemzése rá is mutat ezekre a pontokra. Amikor például Aranyossi Magda idiótán naivnak ábrázolja férjét, aki Párizs megszállását követően nem hajlandó a kommunista ellenállóként jóval biztonságosabb vidékre menekülni családjával, úgy tesz, mintha nem tudná, hogy ugyanaz a mozgalomhoz és a párthoz fűződő hűség játszik szerepet Aranyossi Pál döntésében is, mint a saját szövegének elkészítésekor. Nádas gondosan elemzi a helyzetet: „Ezt nevezik drámanak. Egy kritikus szituációban az ember egy pompás zöldségeskert reményétől

és a felesége csábos ösztönélettől vezetve se hagyja cserben a barátait és kollégáit. Ez igen tisztességes elhatározás. Másfelől nem kockáztatja fölöslegesen a szabadságát vagy az életét. Ennek a gondolatnak a józanságához sem férhet kétség.” (*Világló*, II./20.) Tehát éppen arról a feloldhatatlan feszültségről nem beszél Aranyossi Magda, ami a mozgalmi élet lényegéhez tartozik. Ezzel viszont egy másfajta működés sajátosságára világít rá: a konkrét esetek részletes elemzésétől (és a bennük lévő feszültségektől) eltekintő, így szükségszerűen leegyszerűsítő narratívák természetére, amelyek a történelmi folyamatokat elvont fogalmak előre értelmezett rendszerébe illesztik bele.

Pontosan emiatt fontos Nádas számára az elvont kategóriákat is felépítő technikák, a „megértéshez szükséges parányi részletek” (*Világló*, II./21.) kapcsolódásainak a végigkövetése. Ennek szellemében nem csak Aranyossi Magda szövegét és annak eljárásait elemzi a *Világló részletek*ben, hanem saját munkáját, a részletek felkutatásának, hitelesítésének mozzanatait is színre viszi: elég a Le Vernet-ben tett látogatására és kutatására gondolnunk, ahol Aranyossi Pál a német megszállást követően egy internálótáborban raboskodott más illegális kommunistaival (például Rajk Lászlóval) együtt. Az anyaggyűjtés kalandja így magának az anyagnak is a részévé válik. Miközben az ő szövegében is fellelhetőek a hatáskeltés csúsztatásai. Többször megjegyzi például, hogy a nehézségekben, hogy megtalálja a dél-francia kisvárost, még az internetes keresés sem segíthet – ami nincsen egészen így, hiszen hamar ráakadhat az ember a helység angol, francia vagy magyar Wikipedia-oldalára és GPS-koordinátáira is. Ez esetben Nádas vagy nem ismeri az adatgyűjtés online módozatait olyan behatóan, mint azok analóg megfelelőit, vagy nagynénje leírását követő kutatómunkáját így kívánta dramatizálni az anyagtalannak tétélezett internetes gyakorlatokkal szemben. Pedig az *Én régi, elsüllyedt világom* még online tevékenységeink felől is tanulságos lehet.

Hiszen Aranyossi Magda és társai tragédiája pontosan az az ellentmondás, amit egy hálózat működtetése és az abban elfoglalt helyzet hordoz magában. Hogy megérthessük, hogyan válnak az életüket kockáztató hősök gyilkosságok bűnrészesévé (például a Rajk-perben), az ellenállás konspirációs logikáját kell megértenünk. Ennek lényege egyrészt, hogy nem tudhat senki többet az ellenállásban betöltött saját feladatánál, hiszen egy estleges lebukás során „azt nem verik ki belőlem, amit nem tudok”, ahogy azt Aranyossi Magda többször is hangsúlyozza. Másrészt „logikus volt, hogy a felső kapcsolatoknak minden körülmények között mindent tudnia kell, míg az alsó kapcsolat csupán arról tudhatott, ami rá tartozott. Lebukás esetén a mozgalom számára így maradt belátható azon személyek köre, akik közül valaki feladhatta őket. Így maradt a hálózat ellenőrizett.” (*Világló*, I./177.) Az ellenőrizett és koordinált hálózat tehát éppúgy a sikeres működés alapfeltétele, ahogyan az állandó megfigyelés és manipulációé. Korunk online szerveződő világában komoly téttel bír ez az ellentmondás. A magyar kommunista mozgalom (és benne az Aranyossi-házaspár és a Nádas család) története azt a kérdést veti fel, hogy egyáltalán meg lehet-e tartani egy hálózat elemeit a maguk integritásában, úgy, hogy lényegüket mégis a köztük lévő kapcsolatuk felől nyerjék. A hálózatok ellenőrzése és összehangolása mikortól korlátozza végzetesen az elemek közötti váratlan kapcsolat lehetőségét, ami minden információ értékének az alapja?

Az emlékirat új kiadásának egyik legnagyobb erénye, hogy a különmemű szövegek egymás mellé rendezésével ezekre a kérdésekre azáltal is választ keres, hogy felkínálja a szövegek saját integritásukban való megtartásának és összekapcsolásának együttes lehetőségét, és ebben a viszonyban egyik megszólaló sem irányítja kizárólagosan az olvasás és az értelmezés folyamatát. Mert Aranyossi Magda történetei is ugyanúgy magával ragadóak, mint Nádas józan és precíz kommentárjai. A történetek egy kalandregény izgalmával bírnak: a Tanácsköztársaság bukása után a házaspár Olaszországban, Berlinben, Stockholmban és Párizsban is él menekülteként, és részt vesz a helyi ellenállás munkájában. Az izgalmas epizódok pedig hatásosan, jól dramatizálva, sokszor szellemes csattanóra kifuttatva íródnak meg. A visszaemlékezés múlt idejét gyakran váltja fel az adott esemény jelen idejű elbeszélése, ami szintén a hatáskeltés és az átélhetőség fontos eszköze. Mert habár végig érzékelhető a szövegben az emlékező (a felszabadulás utáni) pozíció távol-sága a leírt történetekhez képet, ami egyfajta fejlődés képzetét hordozza magában, az epizódok során nem sokat változnak a karakterek, és inkább egy folyamatos jelen idejűség uralkodik az események láncolatában. Ezt éppen az a szilárd viszonyítási pont eredményezi, amely felől nézve előre értelmezetten és hasonlóan mutatkoznak meg a különböző kalandok. Az epizodikusságnak ebben a jelen idejűségében például meglepő lehet, hogy az első világháború után született Aranyossi György egyszerre már nászúton van feleségével, akitől gyermeke születik. A különböző perspektívák keveredését jól mutatja, hogy ezzel szemben Nádas széljegyzetei és a szerkesztői lábjegyzetek egy másfajta időbeliséget juttatnak érvényre, és egész élettörténeteket vázolnak fel pár mondatban.

A néha egészen döbbenetes történetek közül talán a legkülönlegesebb és legfontosabb Nádas István és társai ellenálló munkája Budapesten, amit egy rakparti pincébe falazva végeztek a második világháború utolsó szakaszában. A kétszintes, különböző rejtekkutakkal és szobákkal rendelkező pincerendszerben ugyanis több hónapokig bujkáltak, illetve üzemeltettek illegális nyomdát a nyilasterror idején. Nem csak röplapokat, hanem az üldözötteknek hamis igazolványokat is készítettek a föld alatti helyiségekben, amelyeket aztán az Aranyossi-házaspár vezetésével a város különböző pontjaira juttatott el az ellenállás (a hálózatos szerveződés egy figyelemre méltó példájaként.) Az igazolványok készítésének folyamata a megfelelő papírminőség és tinták előállításából, pecsétek faragásából, kézírások másolásából és a folyamatosan változó közigazgatási adatok begyűjtéséből állt – teljes titoktartás mellett. Aranyossi Magda egy külön, rövid elbeszélésben is beszámol a pince működéséről, ami szintén olvasható az emlékiratokat követően, bár ennek anyaga jórészt megtalálható a korábbi visszaemlékezésekben is. (Személyesen is felkerestem az Újpesti rakpart 7-es számú házát, az illegális nyomda egykori helyszínét. Ironikus módon ma is található egy nyomdai előkészítéssel és lapkiadással foglalkozó Kft. az épületben, a pincerendszer terét pedig a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium Irattárának nagy dobozai és aktái töltik be.)

Az illegalitásban betöltött szerepe mellett Aranyossi munkásságának egyik központi összetevője annak feminista karaktere. Emlékirataiban részletesen olvashatunk különböző nőgyűlésekről, tüntetésekről vagy az *Asszonyok* című lap szerkesztéséről – de saját maga és mások jellemzésekor is fontos szempont lesz a női

szerepek és a nőiségből származó esetleges társadalmi hátrányok elemzése. A politikai indíttatású elhallgatásokkal szemben komoly érték például az a nyíltság, amivel terhessége megszakításának körülményeiről ír. „Ez azért történik, mert rá akarok mutatni azokra a kínos és veszélyes helyzetekre, amelyekben elvtársnőim éltek, egy olyan korban, amikor a védekezés elég kezdetleges volt, és a terhesség megszakítását súlyos börtön fenyegette egész Európában, de tán az egész világon.” (112.) A különböző városokban végzett mozgalmi tevékenység és az anyaság szerepeiből adódó konfliktus pedig máig érvényes kérdéseket vet fel a gyermekvállalás és az önmegvalósítás lehetőségeire nézve.

A kötet közöl továbbá a családi hagyatékból összeválogatott, elsősorban az Aranyossi-házaspárnak írt leveleket is. Ez újabb nézőpontokkal és megszólalókkal egészíti ki az amúgy is sokszínű könyvet, hiszen a legtöbbször azok leveleit olvashatjuk, akiket addig csak Aranyossi Magda leírásából ismerünk. Tanulságos az információ átadásának és megőrzésének ezt a formáját szintén a kapcsolatok és viszonyok hálózata felől vizsgálni, és összevetni akár az ellenállás, akár az újságírás, akár az online felületek hasonló szerveződésével. A leveleket olvasva feltűnő a levélírás körülményeire tett szinte kötelező reflexiók nagy száma, amelyek (a korabeli) levelezés fontos alapelemeinek tekinthetők: mivel a megírás és a kézbesítés folyamata más kommunikációs csatornákhöz képest hosszú időt vesz igénybe, szüntelenül az ebből adódó nehézségekről számolnak be a résztvevők. Ezáltal viszont a levél képes a bensőségesség médiumává válni, hiszen folyamatosan tematizálja a társsal való kommunikációért tett erőfeszítéseket és annak boldog vállalását. Külön szórakoztató Aranyossi Pál udvarló leveleit olvasni későbbi feleségének, valamint a levelek hangulatából a köztük lévő kapcsolat megváltozására következtetni (azaz az udvarlásból hogyan vált közös cinkosság). Innen nézve viszont még megrázóbbak Nádas Miklós édesanyjának, Tauber Erzsébetnek küldött levelei a munkaszolgálatból, amelyekben csak egyetlen mondat olvasható: „Egészséges vagyok és jól érzem magam.” (397.)

A gyűjtésben található még az akkor 16 éves Nádas Péternek is egy 1958-ból származó levele is, amely így a legkorábbról származó, publikált Nádas-írásként olvasható... Ebből is látszik Nagy Boglárka szerkesztői gondossága, ami a kötet egészére kiterjed. A fotók, a levelek, a memoár, *A pince* című elbeszélés, a beillesztett családfa és a kommentárok egymás mellé helyezése olyan gyakorlat, amely lehetővé teszi, hogy különmemű szövegek párbeszédbe lépjenek egymással. Ez a szerkesztői munka pedig példaértékű lehet a hálózatok alapján szerveződő politikai és mindennapi életünk során is. (*Jelenkor*)

SZEMES BOTOND